

על שירת לחדן

(עם פרס ברנר)

א.

על הקשר שבין שירת למדן והירחון „גליונות“ ובין ברנר ו„המעורר“ — דובר גם בנימוקי השופטים לנתינת פרס-ברנר ללמדן, וגם בדברי למדן ושמוענוביץ הודי-

לבתו (שירים בודדים ויחידים) — יש לך הרגשה שהאב בשירתו אב הוא לכל חלוץ מן העירה, ואסונו — זהו אסון כל אלה החיים והעובדים פה בארץ; והבת — זהו בת לאב ולאם אלמונים, בת עם סבל וגדל ישראלי בעתיד.

ב.

למדן הוא „בן“ וואוהלין, פרובינציה זו שנתחלקה בין פולין ורוסיה אחרי מלחמת העולם הראשונה, ושיהודיה הלכו ברובם הגדול לאיבוד גם בוו וגם בוו בשתי הארצות. וואוהלין שימשה בעשרות השנים האחרונות תחילה בתור מעין בלתי פוסק לחלוצים, וגם להסקפת מורים עבריים לפולין. לא התבוללות רוכית-פולנית ולא התנכרות יידישאית, ורק נאמנות, מסירות לארץ ישראל ולעברית, וכאילו נמסר בידה התפקיד למלא את החסר והלקוי במקומות אחרים. בבקרי בשנת תרצ"ח בפולין נתקלתי גם בעיר מולדתי (שאבדה באבדון הכללי הישראלי) וגם במקומות אחרים — במורים עבריים מוואהלין, ומה בארץ — בחלוצים ובחלוצות, תלמידים ותלמידות של מורים אלה עוד מוואהלין. ודומה כי וואהלין זו מבארת לא מעט את למדן המי שורר והפובליציסטן. יש כאלה החושבים את למדן לתרדדי קנאי, לנתון יותר מדי בעולמו היהודי, לזאת היתה וואהלין: בשעות בעירה וואהלינית עוד בשנת תרס"ט נתקלתי בקלוי חסידי-חבד"י עם חברה-ש"ס, ביהודים שקטים, נתונים בעיר למם המיוחד ובעלי גימנסים ודרך-ארץ כליטאים מתנגדים טובים. והנורע נתון מעברית ובציונות עוד אז. חשבתי: אולי זה אי, כמו שהיו עירולת-איים מספקי חלוצים עוד לעליית השניה, ואך פה בארץ נתקלתי לא אחת בוואהלינאים כאלה מפרי נות שונות. היתה פעם גם נקודה וואהלי-

נאית ספציפית: „הר-כנרת“, קבוצה חמימה וטובה. ואין לשכוח כי וואהלין נתנה לנו את ביאליק ואת פיאָרברג. אולי יראה זה מוזר, אך בנוער של סביבות אלו מורגשת היתה תחילה השפעת פיאָרברג יותר מו של ביאליק. ואינני זוכר: ההזכירו בנשף-הפרס את פיאָרברג אם לא. נדמה שהדרך מפיאָרברג הולכה אל ברנר. ודומה, כי בין שני צירים אלה מתלבטת שירת למדן: פיאָרברג וברנר.

ג.

כבוק, כצליפת-שוט לחטת — עברה „מסדה“ של למדן בלבנות העולים הצעירים אתרי מלחמת העולם, מהפכת רוסיה וטבח אוקראינה האיום. אגיד את האמת: „מסדה“ לא לקחה אז את לבי. נראה לי ילדותית, אפקטית ומתלהלת, כהרבה מן השירה של אז בישראל ובעמים. והו אותן ההרגשות, האימים והחרדות עברו עליי, על הנוטים להזדקנות, במידה ידועה 15 שנים קודם, בימי מלחמה גדולה (במרחקים אמנם), בימי מרד התקוממות וטביתת יהודים באותה אוקראינה. וגם בגידת-אחים לא חשה היתה לנו. האם לא מזו ברה ברנר (בנפשו) להמעורר? והאם או לא שמענו את ההתעללות של אהים נפשעים על „ארץ-הפגרים“ ו„לשון-הפגרים“? והאם לא סתמו אז אלה את הגולל עלינו ועל תקוותינו — ודוקא אז בשעה שהם עצמם חבקו אשפתות, וגחלי-נפשם ותקוותיהם דעכו וכבו? תאמרו: איזה דמיון? איך השנאה? כן. כהשוואת „מסדה“ של למדן לימי אסונו ואבדונו אלה. והופתעתי כשנקראתי פעם לדבר בפני חוג מצומצם בהופיע „מסדה“ בפעם רביעית, וכמו נשר תבלול מעל עיני, הקונטרס הזה קם פתאום וזו. נשרו מעליו כל הטפל והמיותר, כל זה

אשר בבגרותנו נבחל בו, ואשר גם נוקיר בתור פרחי-נוער רעננים, ואשר לא נחפז החליפם גם בפרי מתוק וטוב, אם אפיל הוא. העיקר, הגורל המשותף, שבראשונה הרגשתי בהיותי בן שבע בשנת תרמ"ג כשהזכרנו פתאום בעירתי צום ותפילה בימי הפרעות. (מדוע בתרמ"ג דוקא ולא קודם? איני מבין עד היום). ואח"כ: קשינינו ו„משא ומיורוב“ וגל הפרעות אח"כ, והור ללות הרוחות הרעות בפנים.

ומזר: גם „המעורר“ בשנתו הראשונה נראה לרבים מאתנו כמעשה ילדות, אב כי מוכן ויקר; ודוקא השנה השניה — זו שנראתה לברנר כהה ומיותרת כמעט, דוקא זו דיברה לנו אז, למבוגרים, יותר. (מנקר דה ספרותית, כמובן). ואז התחילה ברי חתנו לארץ ישראל: הבריחה השלישית אחרי זו של תרמ"א חו של תר"ן-תרנ"א „ברכה“ — כך קרא לה אז אחד מהבועים טים והעובדים שעבר למחנה האויב הפנימי. אם כי רצו להציל על פי דרכם. ואנו נשכנו שפתנו ונדום ונלך לנו. אנו המעטים, ובשנת ת"ש, בהופיע „מסדה“ רביעית, (שלוש מהדורות נבלעו במשך חמש-עשרה שנה, דבר שזכו לו רק ביאליק ושרניחובי סקי — אם איני טועה), הרגשתי פתאום כי זו חיה עוד, ואת הרגשתי זאת, ואת גילוייה לא האמנו אז באפשרות האסון האיום (ואת חסאי אני מזכיר — לא האמנתי עו אשר נפלה עירי פידי הרוסים לפני שנתים בערך, ועפרו שבועות של אלים בית-קברות, לא מכתם, לא סלגרמה ולא איזו ידיעה שהיא — ואו נגלתה האמת לעיני), ובכל זאת והתחדתי למקרא „מסדה“ מחדש, וכאילו קראתיה ראשונה. ועתה — מדדף אני בה (לא מעלעל), ונדמה לי: כל דף קטן שלה כבד-משקל הוא. וכאילו הושקע בהם גם חלק של אסונו האיום של עתה.

ובאמצע, בין „מסדה“ ובין „במעלה“ עיין ביאליק ב„טעות נעימה“.

עקרבנים, באה „ברתמת המשולשת“. זו היתה לי מוכרה עוד משידי „הדים“, וכאילו רק המשך להם. ורוצים אתם: לרי גם „במעלה-עקרבנים“ אותם המוטיבים ואותן הצורות שבקובץ הגדול הקודם. כל אלה השירים לא באו — וכי אינם המשך לאלה שבאר ב„הדים“? והאין גם מוטיבים כ„עברית“, השיר המוקדש ללשונו, (ה„הדים“, כרך ה, עמ' 145), וכ„מכתם“ ע"י ר"י, שיל הטרגיות של ספרותנו ויחס חלק סופרינו אליה (ה„הדים“ כרך ו, עמ' 232) וכ„אנוש כי יתפלל“ (שם, עמ' 44). האין אלה חוזרים גם פה? ועוד רבים כמותם? אלא שבכל זאת אפיו של קובץ זה כמו של הקובץ הקטן שקדם לו ושנבלע בתוכו: „ספר הימים“ — הוא אחר, לכאורה אותה החרדה, אותה הלילה (יש קראים לור „בכינות“ — בזלול), אותה ההרגשה של „על כן נירא“, הרגשת הרובן-העם; אלא שפה גם בשירים שלפני האסון — מורגש המורא הגדול, שלא עוב אף רגע את ארצי צבי גרינברג ושגם יצחק למדן נשאהו בחובו ונתן לו ביטוי גם בשירה וגם בפובליציסטיקה, בלי הרף, ושחוף משני אלה ומה לא הרגישו איש ככה, אך למדן, כפי שאמרתי, הצטמצם רק בעם ובאסונו-תל ובפחדיה-בא; גם האירוטיות, זו שאין משורר חזק יכול להשתחרר ממנה בשירתו, גם בטויה של זו נחנק וכמו חוקר אצלו ואחרי ויתור לא קל. במובן זה למדן עומד יחידי, כפי שצינתי עובדה זו קודם, עם כל המור שבה מנקודה פיוטית ויצירתית.

ד.

ויש עוד דבר מה שחשתי עוד בהדפס שירי „מספר-הימים“ ב„גליונות“, היה כמעט תמיד משו כבד, איזה מעמם, ומשהו לקוי בנוגע בשירת למדן, ובשירים אלו הורגש פתאום הניגון וגם קודם לאלו, כן, בשיר „בפנים שוחקים“ בורשיח בין האב והבן (במעלה-עקרבנים, עמ' פ"ט), וכן בשיר הקטן „כעדת דרורי-אביב“, שיר אשר נעימת הדבורה-הצפופה של ילדי יש

ראל בעברית בעיר-הגולה נשמעה כי (שם, עמ' סג), וב„היעמד אבי פנסך“ — (עמ' צב) מוטיב כאילו חוזר וגם מתרוגן הפעם. והמשכו: „אתה היודע לקדש“ (עמ' צד), וכן גם „אגרת“ (עמ' ק), שיר קל, כמעט לא למדני בצורתו ובמשך קלו התיצוני. וכמתנו: „ללא תביעה“ (עמ' קד), כן, בכל אלה יש משהו חדש ושונה במובן הצורה והנעימה אצלו.

ומור! באותן השנים, שנות המאורעות וימי דמים ולילות-מורא בארץ פה אצלנו — אין שיר של למדן מכדיל בין ארץ-ישראל לגלות, ואפילו בשיר „מה ידעו הבאים“? המוקדש „לזכר נעמי האם מגבעת עזה“² (עמ' קצו), גם שיר זה כאילו משתפך יחד עם קודמיו רעם הבטויים: „משכנות-ישראל“ ו„רחובות הגויים“, פה, בבטויים אלה, מרגש פחדו של פיאָרברג. ולמדן שומע גם אז את צל צול הפעמונים, במרחותינו ולבותינו חשנו עוד את הישן, ואונינו קלסו ממרחקים צלצול פעמונים, אות לפרעות ולהריגות, ואך לא באות הצלב הנוצרי ולא לצלצול פעמונים הוקרבו עתה מאות רבבות קרבנות ישראל. צלב אחר ומזבחיות אחרים, ודומה בלי צלצול פעמונים.

ובצורה השירים „עפופים“ מורגש תחי לה איזה חופש מן המרעקה, לא תמו עוד כל האגדות, והשיר „על שפת האגדה“ המוקדש לבת, כמו בשירים שנים לפניו ואחד לאחרינו נשמעה נעימה אחרת: ארץ, עולם, אלהים במובן פיוטי, „למקום אשר כל דמעה באשר היא דמעה, תהרוז במח-רוח הפיוס — תאומה“ (עמ' קע) — אלא: „ושוב כפעם בפעם יזק המגור אלי (עמ' תעג), שיל המגור אשר לא יכזב“, ובשיר „אבהות“ — כמו פתרון קשה לחלום, וגם זה מוקדש לבת.

ופשנים אלה, שנות פרעות ואבדן חומר האם שהגינה כלביאה על ילדיה ונסלה

אנושי יקר בארץ ואימים מזרץ, מהעולם של ישראל ועמים — שוב חלוט: „לבא אחרי במרחקי זמנים“, ותפילה על הילדים אשר לא ידעו, השיר היפה הפשוט הע"י צוב, ואם יבוא אותו אביב, וליל פנחה לך, בתי הקטנה, שירים אנושיים מאד, וכאילו מעולם אחר, אלא שנמרס אותו הגמר, והסוף, תפילת-נקים, אשר יודע, אמר שוב ונסלח כאשר סלעו כפעם בפעם ואינו משלים.

ה.

ומלים אחדות על „גליונות“, רואים בהם מעין המשך של „הדים“, במידה ידועה כן, ואך יש לירחון זה פרצוף שלו, של עורכה, וקו אחד-שבו, אמנם המשך, ראי להזכר ביהודי: קיבוץ גלילות, הדים, תתי חילו, ו„גליונות“ הרחיבו את ההיקף ועל הרוסים והאמריקנים שבראשון נוספו גם הפולנים באחרון. עתה נשארו רק האמריקנים, הרוסים נעלמו עוד קודם: שם היתה שריפת נשמה, ומה עם הגופות? מי יודע את גמרם של משוררים וסופרים עבריים שם? ויריחו סוגרת ומסוגרת, והמלה העברית נאלמה, ופולין — לא נשמה ולא גוף, ואם אזכיר את בר פומרנץ, זה שפירסם ב„גליונות“ ספרי שירה שלמים, זה שהכריז תיו והתהלכתי עמו — היתה הוא לסמל האבדון כולו, לאלם המות של היהדות הכריזיונית והכריזדותית.

ו.

וטוב שניתן ללמדן פרס זה, הסמלי בשבילה, זה הקשור בשם ברנר, לא אכתוב, לא אמר נותל גרידא, כי אם אנושי ועברי קודם כל, ב" בהתפלל למשורר שיבוא אחריו, אשר מגביעי בדולח מלאים — ישחה יינו — מביע הוא מבוקשו שגם אתה, חטעם מלחם עצבוני וגמוע ממימי מרים, סבל האדם היהודי קודמים לכל גביעי בדולח, כך ראוי הס: פיאָרברג וברנר, ולמדן נאמן להם, וכך הוא גורל שירתנו ביסודה, כזה ולא אחר.

יעקב רבינוביץ

² האם שהגינה כלביאה על ילדיה ונסלה חלל.